

UN SECOL DE PRESĂ DE LIMBĂ GERMANĂ ÎN BUCOVINA

ION LIHACIU

A Century of German-Language Press in Bukovina

(Abstract)*

The following leading article is a brief historical look at the emergence and evolution of the German-language press in Bukovina over the course of almost a century (1848–1940), marked by important political changes in the province's status and the aftermath of the two world wars. The author mentions the main periodicals from the beginning of the press and refers to the fast development of the German-language press until the outbreak of the First World War. He then mentions the difficulties caused by the war conditions in the evolution of the newspaper market and moves to the interwar period, when the German language press has again an ascendent course, and ends with 1940, when the last periodical of this type ceases to appear.

Keywords: Bukovina, Chernivtsi, German-language press, newspaper.

Istoria de aproape un secol a ziaristicii de limbă germană din Bucovina își află începuturile odată cu editarea de către George Hurmuzachi, în data de 16 octombrie 1848, a primului număr al ziarului bilingv, român-german, „«Bucovina». Romanische Zeitung für Politik, Kirche und Literatur” / „«Bucovina». Gazetă românească pentru politică, religie și literatură”. Până atunci, sursele jurnalistice cu privire la viața social-politică, culturală, urbană, economică etc. din Bucovina sunt reprezentate de oficioasele ce apăreau la Viena și care publicau, din când în când, corespondențe din îndepărtata provincie. Putem enumera aici „Wiener Zeitung”, „Der Humorist” sau „Vaterländische Blätter”, precum și gazetele germane din Lvov, în care erau inserate știri din și despre Bucovina, cu precădere în „Lemberger Leseblätter”. Majoritatea știrilor erau redactate de funcționari austrieci trimiși în provincie, dar, cu timpul, tineri localnici au început să relateze despre starea de fapt sau despre cele mai importante evenimente.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

Analele Bucovinei, XXVII, 2 (55), p. 361–367, Rădăuți – București, 2020

În contextul Revoluției de la 1848, membri ai familiei Hurmuzachi au editat un ziar a cărui apariție coincide cu începutul demersurilor pentru (re)dobândirea autonomiei Bucovinei față de Galiția. Aceste demersuri, reflectate din plin în articolele de fond publicate de-a lungul celor trei ani de apariție, plini de vicisitudini, au fost urmărite asiduu de noua elită a țării timp de mai mult de un deceniu.

Începând cu „Proiectul de Constituție pentru Ducatul Bucovinei” sau cu „Poziția ierarhiei române în Austria”, multe articole de fond ce apăreau (și) în limba germană aveau să conveargă spre același scop și să motiveze, dacă mai era cazul, lupta pentru autonomie provincială, declanșată în iunie 1848 prin *Petiția bucovinenilor către Împărat*, care a avut un larg ecou în ziarele vieneze; autonomia avea să fie obținută după mai bine de un deceniu, în anul 1861, după primirea la Viena a Deputăției Bucovinenilor, avându-i în frunte pe Eudoxiu Hurmuzachi și pe mitropolitul Eugeniu Hacman. În noul context politico-administrativ, următorul „martor ocular” la istoria Bucovinei a fost, cronologic vorbind, ziarul „Bukowina” (apărut deja în prima zi a anului 1862) care, având subtitlul „Landes- und Amtszeitung”, venea să confirme noul statut politico-administrativ pe care îl obținuse Cernăuțiul în calitate de capitală a unei provincii. Anul 1862 are o importanță deosebită în istoria culturală de limbă germană a Bucovinei, deoarece marchează atât apariția primului ziar oficial de limbă germană, cât și apariția primului periodic cu caracter exclusiv literar la Cernăuți. Ambele organe de presă erau editate de profesorul de literatură germană de la Gimnaziul din Cernăuți și, mai apoi, din Rădăuți, Ernst Rudolf Neubauer, care, în afară de faptul că preda marii clasici ai literaturii germane și ai literaturii austriece, își îndemna elevii să încerce să scrie literatură, cele mai bune creații fiind publicate ori în foiletonul ziarului „Bukowina”, ori în paginile suplimentului săptămânal cu caracter literar „Sonntagsblatt der Bukowina”. Cele două organe de presă editate de Neubauer constituie pentru cercetătorul de azi și una din principalele surse de informare cu privire la întreaga viață socială, politică, culturală și economică a provinciei din primii ani de după (re)dobândirea autonomiei, aici apărând descrieri ale dezbaterilor politice, luări de poziție, prezentări ale societății, știri economice, opinii, cronici de teatru și concerte, știri cu privire la evenimente culturale, recenzii ale unor creații beletristice aparținând autorilor bucovineni și multe alte tipuri de informații de larg interes pentru locuitorii întregului ținut. Fiind primul oficios din Bucovina apărut la Cernăuți între 1862–1868, „Bukowina” era publicat, de regulă, de trei ori pe săptămână (pentru o scurtă perioadă de o jumătate de an apărând chiar zilnic), iar gazetăria a devenit parte a vieții cetății.

Astfel, au fost făcuți primii pași în peisajul presei de limbă germană din Bucovina, ce în decursul a aproape un secol (1848–1940) a înregistrat peste trei sute de periodice, care au văzut lumina zilei pentru o perioadă mai scurtă sau mai lungă de timp și prin a căror parcurgere cercetătorul poate lua pulsul vremii în ceea ce privește politica, viața socială sau culturală, dezvoltarea economică etc. a Bucovinei,

având astfel acces la o oglindă mai mult sau mai puțin fidelă a vieții publice a acestei provincii.

O nouă treaptă avea să urmeze, peisajul începând să se diversifice, apărând, în paralel, două sau mai multe publicații. Organul de presă al administrației, „Czernowitzer Zeitung” (primul număr – 1868), care continua ziarul lui E. R. Neubauer și care a apărut sub diverse titulaturi până la izbucnirea Primului Război Mondial, a început să se confrunte cu concurența. Pentru început, în anul 1872, concurența a venit din partea lui „Der Patriot”, săptămânal de informație politică și economică susținut de Alexandru Baron von Petrino, fost ministru, deputat, federalist convins și cunoscut militant împotriva tendințelor centraliste ale statului; la fel se poziționa și săptămânalul său față de organul concurent, ce răspândea ideile administrației locale și centrale. În ciuda scurtei perioade de apariție, „Der Patriot” are meritul de a fi inițiat o mișcare de opoziție și la nivel jurnalistic și de fi adus pentru prima dată diversitatea de opinii în peisajul publicistic. În deceniile care au urmat, demersul a fost continuat de bilunarul „Bukowinaer Zeitung” (1873–1892), „Bukowiner Rundschau” (1875–1876) sau „Czernowitzer Chronik” (1880–1882), iar sfârșitul de secol a adus o competiție acerbă între trei periodice: „Bukowiner Rundschau” (1882–1907), „Bukowiner Post” (1893–1914) și „Bukowiner Nachrichten” (1888–1914), care au dominat, până în anul 1903, piața presei din Bucovina. Dezbaterile din Dietă, din Consiliul local, divergențele de opinii dintre diferitele partide politice pot fi ușor urmărite în paginile acestor organe, care și-au disputat supremația pe piața ziaristică social-politică bucovinene mai mult de douăzeci și cinci de ani. Pe lângă aceasta, toate cele trei gazete enumerate publicau în spațiul dedicat foiletonului fie fragmente din creațiile literare ale autorilor de limbă germană autohtoni sau din afara provinciei, fie traduceri din operele autorilor străini și găzduiau în paginile lor rubrici speciale consacrate teatrului, concertelor, prezentării unor cărți de beletristică și reviste culturale de limbă germană ce apăreau în afara Bucovinei. Raimund Friedrich Kaindl a inaugurat, în paginile ziarului „Bukowiner Rundschau”, o rubrică specială cu titlul „Buchenblätter”, ce era dedicată exclusiv autorilor autohtoni și creațiilor lor literare. Aici erau recenzate atât ultimele noutăți din tipografiile bucovinene, cât și volumele autorilor cernăuțeni apărute la edituri de peste hotare și, de asemenea, erau comentate piesele de teatru scrise de autori autohtoni și interpretate pe scena teatrului local. Succesul rubricii „Buchenblätter” a declanșat mai apoi, și din partea concurenței, o atenție sporită față de creațiile tinerimii locale, elaborate atât în limbă germană, cât și în alte limbi, oferindu-se un spațiu de dialog și celorlalte idiomuri conlocuitoare, prin traduceri, prezentări, cronici etc.

O altă noutate care se ivește în tabloul jurnalistic bucovinean este reprezentată de apariția gazetelor sau revistelor specializate, care nu țintesc publicul cititor în general, ci pe cel interesat în mod special de un anumit domeniu, de exemplu, de aria culturală, a educației, de viața spirituală sau de cotidianul anumitor bresle meșteșugărești etc. Enumerăm aici „Czernowitzer Gemeinde-Bote” (1882–1885), „Bukowiner Schul-Zeitung” (1881–1882), „Bukowiner Volksfreund” (1892–1893) –

ziar care se adresa îndeosebi comunității catolice, „Bukowiner Bote” (1897–1914) – autointitulat, în subtitlu, ca organ al creștinilor de limbă germană din Bucovina, „Neue Israelitische Allianz” (1883–1884), „Bukowinaer Landwirthschaftliche Blätter” (1897–1914) – organ de presă care aducea articole și știri din domeniul agricol, silvic și industrial, respectiv, revistele culturale „Im Buchwald” (1881–1882) și „Theater-, Kunst- und Literaturzeitung” (1895–1915). De menționat că „Bukowinaer Landwirthschaftliche Blätter” a avut, pentru o perioadă de timp, și suplimente în limba română („Țăranul”) și în limba ucraineană („Seljanin”), încercând astfel să atragă, pe lângă publicul știutor de germană, și vorbitori ai celorlalte limbi dominante, româna și ucraineana.

Odată cu diversitatea caracteristică începutului de secol, anul 1903 aduce cu sine apariția a două noi cotidiene de limbă germană: „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” (1903–1940) și „Czernowitzer Tagblatt” (1903–1920) care, alături de „Bukowiner Journal” și de celelalte trei ziare generaliste amintite mai sus, „Bukowiner Rundschau” (1882–1907), „Bukowiner Post” (1893–1914) și „Bukowiner Nachrichten” (1888–1914), au ridicat numărul cotidienele de limbă germană ce apăreau, în paralel, la Cernăuți, la șase. Noile cuceriri ale tehnicii tipografice (precum rotativa) sunt adoptate prima dată de „Allgemeine” și „Tagblatt”, ceea ce face ca tirajul să urce vertiginos, iar prețul per exemplar să scadă, fapt ce va conduce la o foarte mare răspândire a acestor două titluri de gazetă în rândul tuturor păturilor sociale și la cucerirea unei poziții dominante de către cele două cotidiene. Așa se explică și creșterea numărului de pagini al gazetelor (până la 12 sau chiar 16), ceea ce a antrenat și mărirea numărului de colaboratori. Nu numai investițiile în partea tehnică au contat, ci și investițiile în resursa umană, fiind atrași și angajați tineri jurnaliști, care făcuseră primii pași în presa centrală vieneză. Modernismul specific vienez al perioadei de cumpănă a secolelor se face simțit și în peisajul jurnalistic cernăuțean, iar „Allgemeine” și „Tagblatt”, două cotidiene generaliste, dar care își permit o multitudine de rubrici și aduc un nou suflu pe piață, se distanțează de celelalte publicații, care rămân, în comparație cu ele, mai degrabă tradiționaliste.

Presa de partid își găsea și ea locul în cadrul acestui peisaj. Bineînțeles că istoricul trebuie să privească toate informațiile vehiculate în ceea ce privește viața politică cu circumspecție, deoarece, ca în oricare alt sistem, jurnalele constituiau în sine un organ de luptă politică, fie prin asumarea transparentă a acestei poziții (eventual prin adoptarea pe frontispiciu a unui subtitlu), fie indirect, prin finanțatorii lor. De exemplu, pe lângă organul de presă al stângii, „Volkspresse” (primul număr – 1897), a apărut din 1907, de trei ori pe săptămână, „Die Wahrheit” („Adevărul”), organ de presă al partidului democrat al lui Aurel Onciul și Florea Lupul, organ care a dus aproape un deceniu campania îndreptată împotriva celorlalți rivali politici social-liberali (Gheorghe Wassilko-Serecki, Căpitan al Țării între 1904–1911, Nikolai Wassilko, Benno Straucher sau Stefan Smal-Stocki) și împotriva organelor de presă ale acestora. O parcurgere a celor peste 150 de numere din extrem de incisiva publicație „Die Wahrheit”, care avea în general 16 sau 32 de pagini pe

număr/caiet și apăsarea, de obicei, de trei ori pe lună, creează cititorului de azi o imagine savuroasă a discursului politic democrat liberal pe scena politică a Bucovinei, presărată cu dispute, răspunsuri și contraargumente aduse presei fidele celor de la putere la nivel local, „Tagblatt” și „Allgemeine”, sau tradiționaliștilor de la „Bukowiner Post”.

Acest tablou avea să persiste până la începutul Primului Război Mondial, când, din rațiuni sociale, politice și nu în ultimul rând economice, majoritatea tipografiilor au dat faliment. La 22 noiembrie 1914, apare ultimul din cele peste 3 200 de numere ale lui „Bukowiner Post”, a cărui redacție se refugiază, alături de aparatul administrativ, la Vatra Dornei, unde mai editează sporadic câteva numere, înainte ca redacția să se destrame cu totul. „Nachrichten”, „Bukowiner Bote” (1897–1914), „Czernowitzer Gemeinde-Zeitung” (1897–1914), „Tagblatt” și aproape toate celelalte periodice de limbă germană, cotidiene, săptămânale, reviste etc. își încetează în curând apariția. Excepție face „Allgemeine Czernowitzer Zeitung”, singurul care a încercat și a reușit să reziste, chiar dacă, bineînțeles, cu întreruperi și cu mari sacrificii. În condiții economice vitrege, din pricina războiului sau din cauza ocupării capitalei Cernăuți în diferite invazii rusești, jurnalismul bucovinean a funcționat în această perioadă doar cu intermitențe și uneori în exil. Plecați în urma primei invazii rusești alături de o parte a aparatului administrativ, câțiva colaboratori ai lui „Allgemeine” încercau să țină piept situației și tipăreau în continuare la Vatra Dornei, ocazional, ziarul (cca 40 de numere). Și alte redacții de ziare plecaseră tot la Vatra Dornei, dar majoritatea nu au reușit să își continue apariția.

Cernăuțiul și Bucovina aveau să devină parte a teritoriului în care se desfășura teatrul de război, chiar dacă din postura de parte secundară a acestuia. Principalele instituții și o importantă parte a vârfului elitei administrativ-politice (inclusiv mitropolitul Repta, care locuia în camera nr. 6 a hotelului „Zum blauen Stern”, camera unde au fost negociate și apoi pecetluite, în august 1866, tratativele de pace din războiul austriaco-prusac) s-au mutat la Praga, unde a apărut în regim săptămânal, ca adaos la ziarul local „Prager Zeitung”, cu sprijinul unor tineri cernăuțeni, o pagină dedicată Bucovinei, intitulată „Bukowiner Bote”, aici fiind editate știri despre situația din Bucovina, parvenite pe diferite canale. Erau publicate inclusiv adresele unde funcționau, în regim de avarie, diferitele instituții administrative ale provinciei (majoritatea la Praga) și adresele diferitelor comitete de întrajutorare a refugiaților sau care ofereau modalități de susținere a celor rămași acasă, pe pământ bucovinean.

Perioada de criză profundă avea să conducă la un fenomen de neconceput înainte. Cei rămași din cele două redacții importante și-au unit forțele și au scos o ediție comună, de război, sub titlul „Gemeinsame Kriegsausgabe der Allgemeinen Czernowitzer Zeitung und des Czernowitzers Tablatt”. Cele 399 de numere publicate între 1916 și 1918 reprezintă o importantă sursă de informații aproape nevalorificată de literatura de specialitate, care redau pulsul vieții sociale, economice și politice din plin război. De exemplu, sunt descrise cu foarte multe

amănunte cele două invazii rusești sau, din paginile ziarului, poate fi ușor reconstituită viața cotidiană a Cernăuțiului din acele vremuri.

Sfârșitul războiului avea să coincidă cu reparația în viața cotidiană a urbei a jurnalelor și revistelor de limbă germană. Cele două puteri antebelice din domeniul presei, „Allgemeine” și „Tagblatt” aveau să relanseze cursa pentru locurile frunțase și lor li se vor alătura în primul rând „Czernowitzer Morgenblatt” (1918–1940), „Vorwärts” (organ de presă al socialiștilor, continuator al lui „Volkspresse”) și „Ostjüdische Zeitung” (1919–1937, ziar al comunității evreiești, cunoscută fiind germanofilia majorității acestei populații). Firul vieții jurnalistică de dinainte de război este reînnoțat de către presa de limbă germană, dar „Tagblatt” nu avea să țină pasul, urmând ca în 1920 să dispară, locul lăsat liber pe piață fiind ocupat, începând cu 1924, de „Czernowitzer Deutsche Tagespost”. Cele trei cotidiene generaliste, „Allgemeine”, „Tagespost” și „Morgenblatt” ocupă locurile dominante pe piața jurnalistică și atât numărul de pagini (de obicei, între 12 și 16), cât și tirajele sunt importante. Lor li se alătură alte încercări gazetărești, axate mai cu seamă pe ocuparea anumitor nișe specializate de piață (viață culturală, sport, economie, religie ș.a.m.d.), care nu reușesc însă să se impună pentru perioade mai lungi de timp. Unul dintre motive ar putea fi acela că ziarele generaliste ofereau în paginile lor spații ample rubricilor pe teme variate și diversității opiniilor; un alt motiv ar consta în atracția exercitată asupra tinerilor jurnaliști care inițiau asemenea întreprinderi fie de către cele trei cotidiene de frunte, fie de către presa din spațiul austriac sau german. În mod firesc, nu puteau lipsi de pe piață organele de presă care ilustrau diferitele orientări politice; după 1933 se poate observa, la o parte din presa de limbă germană din Bucovina, o anumită tendință german-națională tot mai accentuată. A doua decadă a anilor treizeci lasă să se întrevadă deznodământul nedorit al acestui peisaj. Radicalizarea opiniilor politice se face simțită tot mai puternic, schimbările politico-administrative de la nivel european, central și local se resimt din plin și în jurnalistică de limbă germană din Cernăuți, iar odată cu apariția ultimului număr al lui „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, în anul 1940, se pune punct final unui secol de gazetărie în limba germană în Bucovina.

Izvoarele pe care le pot ascunde sursele suplimentare de informare pe care le pun la dispoziție aceste publicații, care trebuie inventariate și analizate, desigur, cu ochiul critic al cercetătorului, rămân, încă, în mare parte, neparcuse și, astfel, nevalorificate. Considerăm că potențialul este uriaș, printre argumentele care pot fi evidențiate numărându-se, de exemplu, influența puternică exercitată asupra societății și longevitatea unora dintre organele de presă, câteva zeci din cele peste 320 de publicații care au putut fi documentate de noi rezistând peste 20 de ani pe piață. Nu dorim nicicum să subestimăm astfel importanța unora dintre periodice, care în anumite momente au avut o influență puternică sau au reușit să facă auzite opinii și analize ce nu își găseau locul în paginile gazetelor dominante. Cele estimativ peste un milion de pagini pot scoate la iveală noi informații sau nuanța opinii deja existente în literatura de specialitate.

Bornele ziaristicii germane sunt reprezentate de periodicul bilingv „Bucovina”, susținut de familia Hurmuzachi, care a inaugurat gazetăria scrisă în limba germană și a avut un rol important în declanșarea luptei pentru autonomia Bucovinei de Galiția și în scoaterea în evidență a unui anumit specific bucovinean și, credem noi, de „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, ce a publicat primul număr în 1903, a reușit să treacă peste vicisitudinile perioadei primului război mondial, păstrându-și rolul informativ chiar și în acele vremuri, și care a rămas pe scenă pentru a trage cortina în anul 1940. Prin cele 14 403 de numere publicate și cele aproximativ o sută de mii de pagini tipărite, considerăm „Allgemeine” ca fiind una din sursele ziaristice de limbă germană care poate oferi multiple oportunități în demersul obținerii de noi date și informații cu privire la istoria, scena socio-politică, dezvoltarea economică sau viața culturală a Bucovinei.